

Hakemli Makale / Refereed Article

Geliş Tarihi / *Received*: 23.02.2017 • Kabul Tarihi / *Accepted*: 09.06.2017

Türkiye Selçuklularında Astronomi*

Seyfettin KAYA**

Öz

Bu çalışmamızın amacı Türkiye Selçukluları Dönemi'nde astronomi alanında yapılan çalışmaları ve bu alanda faaliyet gösteren bazı bilginlerin hayatlarını ele almaktır. Türkler 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans İmparatorluğu'nu yenmiş ve Anadolu topraklarına hâkim olmaya başlamışlardır. Anadolu'ya siyasi, sosyal, kültürel vb. alanlarda etkinlik göstermek için faaliyetler sürdürmüşlerdir. Bu faaliyetler kapsamında astronomi-astroloji çalışmaları da önemli bir yer tutmuştur. İnşa edilen medreselerde ve hükümdar saraylarında astronomi ve astroloji ile ilgilenen bilginlere rastlamak mümkündür. Kıtalar arası bir geçiş noktası olmasından dolayı birçok ilim adamı ve bilgin Anadolu'ya uğramış, Anadolu'nun bilimsel kültürüne katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Astronomi, Astroloji, Bilim, Selçuklu, Anadolu*

Astronomy in the Seljuks of Turkey

Abstract

In this working our aim is taking up the working which was making in astronomy area in Turkey Seljuks Period and some scholars life that worked in this area. The Turkish beated the Byzantine Empir eafter the Malazgirt War in 1071 and started to dominate Anatolia land. They continued activities to prove events in social, cultural, political areas etc. By the way this events included astronomy-astrology workings which are reserved a very important place. It was possible that coincided scholars who was interested in astrology and astronomy in King's palaces and Moslem theological schools. Because of its intercontinental transition point lots of scholars and scientists have stopped by Anatolia they have contributed to Anatolia scientific culture.

Keywords: *Astronomy, Astrology, Science, Seljuks, Anatolia*

* Bu çalışma yazarın doktora tezinin bir kısmından yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ A.B.D.,
kaya_fdd23@hotmail.com

Giriş

Astronomi ve astroloji, farklı uygarlıkların tarih boyunca itibar ettiği ve başvurduğu ilimler olmuştur. Bu durumu Selçuklulardan önce Anadolu'da da görmek mümkün olmuştur. Tarihi kaynaklarda Rum İmparatoru Vasil'in hükümdarlığı döneminde, 452 (1003-1004) yılında; gökyüzünde, felâketleri ve dünyanın sonunu işaret eden bir yıldızın ortaya çıktığını, her yerde şiddetli depremlerin meydana geldiğini, insanların dünyanın sonunun gelmiş olduğunu zannettiğini, Tufan zamanında olduğu gibi herkesin titremeye başladığını, insanların korku-dehşet yüzünden günahlarını çıkartmak için çabaladığını, insanların-hayvanların telef olup gittiğini, sahipsiz kalan hayvanların başıboş dolaştığını¹belirten ifadelere rastlanmaktadır.

Türkler, Anadolu'ya 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra gelip yerleşmişlerdir. Anadolu'ya sadece siyasi açıdan yerleşmemiş, aynı zamanda sosyal, kültürel ve dini açıdan da hâkim olmuşlardır. Anadolu'da han, hamam, kervansaray, şifahaneler, medrese ve gözlemevi yapmışlar, ilimi çalışmalar ile meşgul olmuşlardır. Dini ve müsbet bilimler ile ilgili çalışmalar yapmışlardır.²Bu konuda Anadolu'ya gelerek Kayseri'ye yerleşen Ömer b. Muhammed b. Ali es-Savî'nin; "*Akaid-i Ehl-i Sünnet*" adlı eserinin giriş kısmında; "*Diyar-ı Rum'a geldim. Herkesin ilm-i nucûm (Astronomi) ile uğraşmakta olduğunu gördüm.*" ifadesine yer vermesi Anadolu halkının astronomi (İlm-i Felek) -astrolojiye (İlm-i Nücûm) düşkün olduğunu göstermesi bakımından önemli bir delil olarak kabul edilebilir.³

1. Türkiye Selçuklularında Astronomi Anlayışı

Türkiye Selçuklular döneminde dini (İslami) ve edebi merkezli dersler medreselerde ağırlıklı olarak tedris edilmekteydi. Ancak bu bilimlerin dışında müsbet ilimlere de ağırlık verilmiş; fizik, kimya, matematik vb. ilimler de okutulan dersler arasında gösterilmiştir. İlm-i nucûm ve astronomi dersleri ise hey'et dersi kapsamında medreselerde okutulmaktaydı.⁴Bu derslerde İslam kozmolojisi esas alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında İslam kozmolojisi, Türklerin

¹Urfalı Mateos, *Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev: Hrant D. Andriasyan), Ankara-2000, s.47; Simbat, Mateos'un aksine bu olayın 457 (1008 - 1009) tarihinde meydana geldiğini söylemektedir. Bkz. Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334), Türkçeye çev.:Hrant D. Andriasyan, TTK Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946, s.17

²Esin Kâhya, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemindeki Bilimsel Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt II, Sayı 4, 2004, s.73

³Mikail Bayram, "Türkiye Selçuklular Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğinin Doğuşuna Etkisi" *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Sayı:10, 2001, s.3; Ramazan Şeşen, "Selçuklular Dönemi'nde İlme Genel Bir Bakış", *III. Uluslararası Mevlana Kongresi-Bildiriler*, 5-6 Mayıs 2003, Konya-2004, s.241

⁴Tülay Metin, "Selçuklular Zamanında Müneccimliğe Dair Bazı Tespitler" *Journal History Studies*, Volume-6, Issue:3, April 2014, s.248

kozmojoloji konusunda edindikleri temel bilgilerin dayanağı olmuştur. Bu kozmojoloji Kur'an Kerim'e bağlı olarak gelişmiştir. Bu anlayışa göre, "Allah her şeyin varlık sebebi ve ilktir; evrenin Yarattıcı'sıdır. Allah'ın dışında her şey sonludur. Yer ve gökteki her şeyin yaratıcısı olan Allah, aynı zamanda evrendeki düzeni oluşturan ve onu koruyandır; bir başka ifade ile Allah kozmozun var oluş sebebi ve ilk illetidir".

Türkiye Selçukluları enlem ve boylam hesaplamaları yapmak, ibadet saatlerini düzenlemek, kible yönünü tayin etmek, namaz vakitlerini saptamak ve Ramazan-kurban bayramları gibi kutsal ay ve günlerin başlangıç ve bitiş tarihlerini belirlemek için astronomi bilimine önem vermek zorunda kalmışlardır. Bu tür astronomik araştırma ve çalışmaları "mîkât ilmi" adı altında yapmışlardır.

Türkiye Selçukluları daha önce İslam dünyasında da kabul görmüş olan "yermerkezli (jeosantrik) sistemi" astronomi alanında kabul etmişlerdir. Bu sistemin merkezinde Dünya bulunmaktadır; Güneş dâhil, bütün gezegenler Dünya'nın etrafında dönmektedir. Bu sistemin en dışında sabit yıldızlar küresi bulunmaktadır. Türkiye Selçukluları döneminde kaleme alınan astronomi eserlerinde bu sistem içerisinde astronomi biliminin temel sorunları matematiksel olarak incelenmiştir.⁵

Türkiye Selçuklularında da yer merkezli sistemin verdiği hataları düzeltmek üzere, Batlamyus tarafından ileri sürülmüş ve daha sonra İslam dünyasında çeşitli bilim adamları tarafından geliştirilmiş olan episikl ve eksantrik sistemlerin de astronomi açıklamalarında ve hesaplamalarında kullanılmış olduğu görülmektedir.

Episikl sistem ana daire etrafında dolanan küçük daireden oluşmaktadır. Gezegenin bu küçük daire üzerinde dolandığı varsayılarak hesaplamalar ona göre yapılmaktadır. Bu iki daire de aynı hızda ancak farklı yönde hareket etmektedir. Zaman içinde geliştirilen bu sistem, daha karmaşık hale gelmiştir. Eksantrik sistem ise ana dairenin çap üzerinden geçen çizgi üzerinde kaydırılması ile elde edilen ikinci bir daireden meydana gelmektedir. Bu ikinci dairenin çapı da, birincinininkine eşittir; merkezi kaydırıldığı için eksantrik adı verilmiştir. Bu iki daire de aynı hızda hareket etmektedir.

Eksantrik ve episikl sistemlerde iki merkez oluşmuş, bir başka deyişle iki odak noktası meydana gelmiştir. Bu yüzden merkezin kaydırılması ile aslında yörüngeler daire olmaktan çıkmış, elips hale gelmiştir. Bu durumda yapılan hesapların da daha gerçeğe yakın hale geldiği belirlenmektedir. Örneğin mevsim farklarını belirlemek ve açıklamak daha kolay hale gelmiştir.

Devrin astronom bilimcileri Dünya'ya göre Güneş, Ay ve gezegenlerin açısız konumlarını hesaplamış ve bunları Zic veya astronomi cetvelleri adı altında

⁵ Esin Kâhya, *a.g.m*, II/4, s.74

kayıt altına almışlardır. Bu değerler hem astronomi çalışmalarında hem de “*mikat ilmi*” için de büyük önem taşımıştır.⁶

2. Türkiye Selçuklu Sarayı’nda Astronomi ve Astrolojiye Olan Bakış

Türkiye Selçukluları Devleti döneminde astronomi-astroloji önemli bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmüştür. İbnü’l Esir, Türkiye Selçuklu Devleti’nin kurucusu “*Süleymanşah’ın babası Kutalmış’ın astrolojiye hâkim olduğunu, Sultan Alparslan ile iktidar mücadelesine girdiği gün astrolojik kısmetine baktığını, o günün talihinde uğursuz bir güne denk geldiğini gördüğünü, zafer ihtimalinin görünmediğini, bu nedenle Sultan Alparslan ile harbe mani olmaya çalıştığını, fakat ön gördüğü şekilde yapılan harbi kaybettiğini ve Sultan Alparslan tarafından idam edildiğini*”⁷ belirtmiştir. Bu bilgilerden hareketle astronomi-astroloji bilimlerinin halk nazarında olduğu kadar devlet adamları tarafından da önemsendiğini söylemek yanlış olmaz. İbnü’l Esir, bir başka rivayetinde ise; “*Kutalmış’ın Türk olduğu halde astrolojiye hâkim olduğunu ve bu ilmi iyi derecede bildiğini, kendisinin ölümünden sonra çocuklarının da astrolojiyi öğrendiğini, bu ilmin üstatlarını yanlarında barındırmaya devam ettirdiklerini*”⁸ ifade etmiş ve Türkiye Selçuklularının astronomi-astroloji bilimlerine daha devletin kuruluşundan itibaren önemi verdiğini farklı bir biçimde dile getirmiştir.

Türkiye Selçukluları Dönemi’nde astronomik ziclere bakarak gelecek hakkında doğru tahminler yapan bazı müneccimler sarayda görevlendirilmiştir.⁹ Sultan II. Kılıç Arslan Kılıç Arslan Dönemi’nde *Hubeyş el-Tiflîsî*¹⁰, Menâkib el-Ârifin’inde geçen *Mevlana Bahâüddin Şang-i Münecim*¹¹, Sultan I. Alâeddin Keykubâd Dönemi’nde *Müneccime Bibi*¹² ve Kerimüddin el-Aksarayî tarafından

⁶ Esin Kâhya, “Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar” TA, VII, s.827

⁷ İbnü’l Esir, *El-Kamil Fi’t Tarih*, (Çev: Abdülkerim Özyayın), Cilt-X, İstanbul-1987, s.48-49; Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016); Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, *Birinci Uluslararası Selçuklu Sempozyumu: Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)*, 27-30 Eylül 2010, Kayseri, s.506; Tülay Metin, a.g.m., s.243; İhsan Fazlıoğlu, “Selçuklular Dönemi’nde Anadolu’da Felsefe ve Bilim (Bir Giriş)”, *Cogito*, Sayı-29, 2001, s.158; İbnü’l Esir, Kutalmış b. Arslan’ın astronomi ve felsefe bilimlerini bilmesini ve bu bilimlerin kendisinden sonra oğulları ve ahfadı tarafından öğrenmesini tuhaf karşılamış ve bu durumun onun dinî inanışında yer tutmasını da hoş bulmamıştır. Bkz. Mikali Bayram, *Danışmed Oğulları Devleti’nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Konya-2009, s.25-30

⁸ İbnü’l Esir, a.g.e, X, s.49; Ramazan Şeşen, a.g.m, s.234

⁹ Tülay Metin, a.g.m, s.247

¹⁰ İhsan Fazlıoğlu, a.g.m, s.159

¹¹ Ahmet Eflâkî, *Menakibu’l Arifin*, (Çev: Tahsin Yazıcı), Cilt-II, İstanbul-1987, s.176

¹² İbn Bibi, *El Evamirü’l-Ala’iyye Fi’l-Umuri’l-Ala’iyye (Selçukname)*, (Çev: Mürsel Öztürk), Cilt-I, Ankara-1996, s.2, 439

Musâmeret el-Ahbâr'da zikredilen *Esiriüddin Müneccim*¹³ vb. şahıslar bu müneccimler arasında örnek olarak gösterilebilir.

3. Türkiye Selçukluları Dönemi'nde Yaşamış Olan Bazı Astronomi-Astroloji Bilginleri

3.1. Hubeys et-Tiflîsî (VI/XII-VII/XIII. Yüzyıl)

Asıl adı Ebü'l-Fâzıl Bedüzzamân Kemâlüddîn Hüseyin Hubeys b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî olarak bilinmektedir.¹⁴ Hayatı ile ilgili bilgilere rastlanmamaktadır. Ancak Hubeys et-Tiflîsî'nin Kafkasya'dan Anadolu'ya gelerek yerleştiği düşünülmektedir. Sultan II. Kılıç Arslan 1170'de yeniden kurduğu Aksaray'da kendisine bir saray inşa ederken yeni kurduğu şehirde camiler, medreseler, ribatlar ve çarşılar yaptırmıştır. Âlimleri, tüccarları ve gazileri Azerbaycan'dan getirterek buraya yerleştirmiştir.¹⁵ Bu bilgiler ışığında Hubeys et-Tiflîsî'nin de Anadolu'ya bu sırada getirtilen âlimlerden olduğu düşünülebilir.

Türkiye Selçuklu hükümdarlarının felsefi konulara ilgi göstermesi ve astronomi-astrolojiye ilgili göstermeleri saraylarda müneccimler bulundurmalarının bir sebebi olabilir. Kaynakların belirttiğine göre Sultan İkinci Kılıç Arslan, felsefi konulara ilgi göstermiş ve bu konuda yapılan fikir teatilerine katılmış¹⁶ ve bu vesile ile *Hubeys b. el-Tiflîsî*'yi, sarayda bulundurmuştur.¹⁷

Hubeys et-Tiflîsî, astronomi bilimi hakkında derin bir bilgiye sahip olmalıdır. Eserlerinde daha çok yıldızlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Güneş ve Ay'a göre 12 yıldız grubunun pozisyonları ve açısal değerlerini verilmiştir. Evren sistemi ile ilgili "*yer merkezli evrensistemi*" hakkında bilgiler aktarmıştır. Güneş ve Ay ile yer arasındaki münasebet hakkında bilgi vermiştir.¹⁸

Hubeys et-Tiflîsî'nin ölümü ve nerede defnedildiği ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Ancak Sultan İkinci Kılıç Arslan tarafından görevden alındıktan sonra Sivas'a gittiği bilinmektedir.¹⁹ Sivas'ta Muhammed Ali b. Ebu Bekir el-Hatib et-Tiflîsî'nin onun torunu olması da

¹³Kerîmüddin Mahmud-î Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara-2000, s.69

¹⁴ Ali Bakkal, "Selçuklularda Astronomi", *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu: Selçuklularda Bilim ve Düşünce-Bildiriler*, Cilt-III, 19-21 Ekim 2011, Konya, s.45

¹⁵ Yaşar Bedirhan-Fatih Öztöp, "XI ve XIII. Yüzyılda Kafkasya ile Anadolu Arasında Kurulan Kültür Köprüsü ve Bunun Mimarları", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırma Dergisi*, Yıl:2, Sayı-2, Mart-2015, s.110

¹⁶ Mikail Bayram, *a.g.m.*, s.6; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s.230-233

¹⁷Tülay Metin, *a.g.m.*, s.248

¹⁸ Esin Kâhya, "Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar" *TA*, XVII, s.833

¹⁹ Abdullah Kaya, "Selçuklular Dönemi'nde Sivas'ta İlimi Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt-I, Sayı: 2, 2008, s. 228; Yaşar Bedirhan-Fatih Öztöp, *a.g.m.*, s.111

kuvvetle muhtemeldir. Sivas'taki Tiflîsî ailesi ile ilişkisi bu vesile ile olduğu düşünülmektedir.²⁰ Muhtemelen Hubeyş et-Tiflîsî'nin Danişmedlilerin hizmetinde bulunduğu sırada yaşamını sürdürdüğü ve iyi bildiği Sivas'a geri döndüğü düşünülebilir.

Müellifin ünlü eserlerinden biri de İkinci Kılıç Arslan'ın oğullarından Sivas valisi Kutbeddin Melikşah'a ithaf ettiği “*Kıyafetü't- Tıb*”dır.²¹ Bu eserin dışında “*Kitâbü Medhali'n-nücûm*” ve “*Kitâbü Beyâni'n-nücûm*”²² adlı astrolojiye dair eserleri bulunmaktadır. Ayrıca henüz nüshalarına rastlanmayan “*Ķânûnü'l-Edeb*” adlı eserinden de bahsetmek gerekir.²³

3.2. El-Bibi el-Müneccime(d.?-d.?)

Kaynaklar Sultan Birinci Alâeddin Keykubâd'ın ilm-i nücûm'a meraklı bir hükümdar olduğundan bahsetmektedir. Nitekim Birinci Alâeddin Keykubâd el-Bîbî el-Müneccime'nin ilm-i nücûm'adair şöhretini duymuş ve kendisini ailesi ile birlikte Konya'ya davet etmiştir. İbn Bîbî'den edinilen bilgiye göre el-Bîbî el-Müneccime, yıldızlar cetveline bakarak gelecek hakkında isabetli bilgiler veren, çevresinde sözü kabul gören ve saygı duyulan biri olarak tanınmıştır.²⁴

Gerçek ismini bilmediğimiz ve astroloji (İlm-i Nücûm) konusunda yetenekli olan El-Bibi el-Müneccime, Nişabur kökenli olarak bilinmektedir.²⁵ Nişabur'da Şafi mezhebi cemaatinin reisi Kemaleddin Simnani'nin kızı ve anne tarafından meşhur fakih Muhammed b. Yahya'nın torunu idi. Müneccimlik sanatını büyükbabasından öğrendi ve çok ilerleten el-Bibi el-Müneccime, yıldızlar cetveline (zâyice) bakarak gelecek hakkında isabetli öngörülerde bulunabilmekteydi. Kaynaklar “*el-Bibi el-Müneccime'nin ilm-i nücûmu iyi bildiğini, sultan ve emîrlerin nezdinde itibar sahibi olduğunu, kadınların ilimle uğraşmalarının ender rastlanan durumlardan olduğu için bu vaziyetin çok büyük bir hayranlık uyandırdığını*” açık bir şekilde dile getirmiştir. Kaynaklarda yapılan bir başka açıklamaya göre ise “*el-Bibi el-Müneccime'nin talih konusunda gizli bilgilere sahip olduğu için verdiği hükümlerin kaza-kadere uyduğu ve kehanetinin her zaman doğru çıktığı*” beyan edilmiştir.

El-Bibi el-Müneccime'nin Türkiye Selçuklu Devleti'ne iştiraki Birinci Aâeddin Keykubad Dönemi'ne denk gelmektedir. El-Bibi el-Müneccime, Hârizmşahlar Devleti'nde uzun süre müneccimlik görevi yapmış ve Celâleddin

²⁰ Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-Mahtûâtü'l-'Arabîyye*, Cilt-II, Beyrut 1400/1980, s.141

²¹ Abdullah Kaya, *a.g.m.*, s. 229

²² Tülay Metin, *a.g.m.*, s.248

²³ Cevat İzgi, “Hubeyş et-Tiflîsî”, *DİA*, Cilt-XVIII, İstanbul-1998, s.268

²⁴ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s.439-441; Yavuz Unat, *a.g.m.*, s.506; Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016); İhsan Fazlıoğlu, *a.g.m.*, s.158

²⁵ Herbert W. Duda, “İbn Bibi” *The Encyclopaedia Of İslam*, Volume-IV, Leiden-1997, s.737-738

Hârizmşâh'ın yakınları arasına girmeyi başarmıştır. Türkiye Selçuklu Hükümdarı Birinci Alâeddin Keykubad, Ahlat'ı kuşatan Celâleddin Hârizmşâh'a elçi olarak Kemâleddin Kâmyâr'ı göndermiştir. Kemâleddin Kâmyâr, Celâleddin Hârizmşâh'ın huzuruna çıktığı zaman el-Bîbî el-Müneccime ile tanışmış ve dönüşünde Birinci Alâeddin Keykubad'a el-Bîbî el-Müneccime ile ilgili düşüncelerini övgüyle bahsetmiştir. Muhtemelen bu durum Sultan Birinci Alâeddin Keykubad üzerinde büyük bir tesir yaratmış olmalıdır. Nitekim Celâleddin Hârizmşâh'ın 1231'de Diyarbakır önlerinde Moğol kuvvetlerine yenilmesi ve ölümü üzerine el-Bibi el-Müneccime, Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ'nın yanına Dımaşk'a (Şam'a) sığınmış ve bunu duyan Sultan Birinci Alâeddin Keykubad, el-Melikü'l-Eşref'ten el-Bibi el-Müneccime ve ailesini Anadolu'ya göndermesini istemiştir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra el-Bibi el-Müneccime Konya'ya gelerek Sultan Birinci Alâeddin Keykubad'ın hizmetine girmiştir.

El-Bibi el-Müneccime, Sultan Birinci Alâeddin Keykubad'ın hizmetine girdikten sonra Türkiye Selçuklu sarayında müneccimlik görevini üstlenmiş olmalıdır. Bu durumu 1233 yılında meydana gelen Türkiye Selçuklu-Eyyubiler savaşı sırasında görmek mümkündür. El-Bîbî el-Müneccime, Türkiye Selçuklu Devleti'nin 631/1233 yılında Harput önlerinde Eyyûbîler ile yaptığı savaş sırasında Sultan Birinci Alâeddin Keykubad'ın yanında bulunmuş; "*Filan gün filan saatte zafer müjdesi gelecek*" şeklinde kehanette bulunmuştur. Kehanet bir süre sonra gerçekleşmiş ve Harput Kalesi Eyyubilerden alınmıştır. Bu müjdeli gelişmeden sonra Sultan Birinci Alâeddin Keykubad "*el-Bibi el-Müneccim'in kehaneti, Rabbani takdire ve bizim mutluluğumuza uygun düştü*" diyerek, kâhinesine kıymetli bir hil'at (*teşrif-i Jâhir*) ile çok miktarda mal vermiş ve "*Aklından geçen her isteği, gönlünün dilediği her şeyi söyle! Derhal yerine getirilecek*" demiştir. Bunun üzerine El-Bîbî el-Müneccime, Sultan Birinci Alâeddin Keykubad'tan eşi Mecdüddin Muhammed Tercümân'i için saltanat divanı kâtipliği görevini (*inşa-yi divan-i saltanat*) istemiştir. Sultan Birinci Alâeddin Keykubad, el-Bîbî el-Müneccime'nin bu isteğini yerine getirmiş ve eşi Mecdüddin Muhammed Tercümân'i arzu edildiği şekilde saltanat divanı kâtipliğine (münşi) tayin etmiştir.²⁶ Bundan sonra Sultan Birinci Alâeddin Keykubad'ın yanından ayrılmayan, savaşta ve barışta sürekli yanında bulunan²⁷ El-Bîbî el-Müneccime, 1281 yılında hayatını kaybetmiştir.²⁸

²⁶ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s.439-440

²⁷ Abdülkerim Özaydın, "İbn Bibi", *DİA*, Cilt-XXV, İstanbul-2002, s.379

²⁸ Herbert W. Duda, "İbn Bibi" *Eİ*, IV, s.737-738

Esîrüddîn Ebherî (d.?-ö.1262/1265?)

Asıl adı Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî el-Ebherî olarak bilinmektedir.²⁹ "Esîrüddîn el-Müneccim" olarak da tanınmaktadır.³⁰ Esîreddîn Ebherî, kurnaz ve hilede zeki; ancak Allah yolunda vefakâr, dostluk ve bağlılıkta Hz. Musa'nın eline benzetilen bir kişiliğe sahip olarak zikredilmiştir.³¹ Çağdaş bazı kaynakların kaydettiğine göre "Semerkandî" nisbesini kullandığı ve bu vesile ile ailesinin aslen Semerkantlı olduğu tezi ileri sürülmektedir.³²

İlk eğitimini Musul'da alan Esîrüddîn Ebherî, daha sonra bir bilim ve kültür merkezi olan Horasan'a gitmiştir. Horasan'dan sonra geldiği Bağdat'a eğitime devam etmiştir. Bağdat'ta bulunduğu sırada eğitimini ne şekilde aldığı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar din bilimci Fahrettin er-Razi'nin öğrencisi olduğunu iddia ederken³³ bazı kaynaklar da Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nde fıkıh eğitimi almak için bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁴

Esîrüddîn Ebherî, zamanla Musul'a geri dönmüş ve himayesine girmiş olduğu Kemalüddîn İbn Yunus'un (1156-1242) öğrencisi olmuştur.³⁵ Birçok kaynaktan; "Beni Şeyh Kemalüddîn ile meşgul olmaktan başka memleketimden ayırıp Musul'a getiren hiçbir sebep yoktur" dediğine rastlanmaktadır.³⁶

Musul'da Kemalüddîn İbn Yunus'un asistanlığını yaptığı iddia edilen Esîrüddîn Ebherî,³⁷ 1229 yılında Musul'dan ayrılarak Irak'ta bir başka kent olan Erbil'e yerleşmiş ve Erbil'de Darü'l-Hadis Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Ancak artan Moğol tehlikesinden dolayı 1234 yılında Irak'tan ayrılarak Suriye'ye göç etmiş ve Şam'a yerleşmiştir. Uzun süre Suriye'de kalan Esîrüddîn Ebherî zamanla Anadolu'ya gelmiş ve Konya'ya yerleşmiştir.³⁸

²⁹ Ali Bakka, *a.g.m.*, s.46

³⁰ Hüseyin Sarıoğlu, "Abharî: Athîr al-Dîn al-Mufaddal ibn Umar ibn al-Mufaddal al-Samarqandî al-Abharî", *The Biographical Encyclopedia of Astronomers*, Volume-I, in Thomas Hockey: editor, New York-2007, s.7

³¹ Tülay Metin, *a.g.m.*, s.248

³² Abdülkuddûs Bingöl, "Ebherî, Esîrüddîn", *DİA*, Cilt-X, İstanbul-1994, s.76

³³ Hüseyin Sarıoğlu, "Abharî", *BEA*, I, s.7

³⁴ Bedirhan-Fatih Öztöp, *a.g.m.*, s.129

³⁵ Heinrich Suter, *Die Mathematiker und Astronomen Der Araber*, Leipzig 1900, s.145

³⁶ Yaşar Bedirhan-Fatih Öztöp, *a.g.m.*, s.129

³⁷ Hüseyin Sarıoğlu, "Abharî", *BEA*, I, s.7; Ramazan Şeşen, *a.g.m.*, s.238

³⁸ Yaşar Bedirhan-Fatih Öztöp, *a.g.m.*, s.129; Esîrüddîn Ebherî, Irak'ta tek ciltlik bir astronomi ansiklopedisi yazmıştır. Bu ansiklopedi Memlûkler Dönemi'nde Mısır'da oldukça popüler olmuştur. Bkz. David A. King, "Memluk Astronomisi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (Çeviren: Ayşe Dudu Kuşçu), s.428

Esîrüddîn Ebherî, kelam³⁹, matematik, mantık⁴⁰, astronomi, geometri ve felsefe gibi alanlarda 21 adet kitap yazdığı tespit edilmiş⁴¹ ve bu alanlarda birçok talebe yetiştirmiştir. Eserlerinin çoğunu Anadolu'da yazmıştır.⁴² Anadolu'da yaşadığı sırada seyahatlerde bulunmuş, Türk beylerinin saraylarında ağırlanmış, bilim ve kültürün gelişmesine katkı sağlamıştır. Bilim adamlarına önem veren beylerin teşvikleri ile müsbet ilimler alanında dersler vermiştir.⁴³

Esîrüddîn Ebherî'nin felsefe alanında sağladığı başarılar ile ilgili başlı başına bir paragraf açmak gerekir. Esîrüddîn Ebherî, 13. yüzyılda felsefede Fârâbî ve İbn Sînâ geleneğinin en başarılı temsilcisi olmuştur. Bu alana dair “*Hidâyetü'l-hikme*” ve mantıka dair “*İsâgûcî*” (*er-Risâletü'l-Esîriyyefi'l-mantık*) adlı eserler kaleme almıştır. Bu eserler yüzyıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş ve bu eserlerin üzerlerine birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır.⁴⁴

Batlamyus'un kitabını ele alan ve fizikçi bir yaklaşıma uygun bir şekilde özetlenen “*Mûlahhas fî Sinâati'l-Mecisti*”⁴⁵, astronominin temel problemlerini ihtiva eden “*Muhtasar fî 'ilmi'l-hey'e*”⁴⁶, Ebü'l-Vefâ el-Bûzcânî'nin aynı adı taşıyan eseri üzerine yazılmış bir şerh olan “*ez-Zicü'ş-şâmil*”, “*Dirâyetü'l-eflâk*”, “*ez-Zicü'l-mûlahhas*” (“*ez-Zicü'l-ihtisârî*” ve “*ez-Zicü'l-Esîrî*” olarak da anılmaktadırlar)⁴⁷, “*Ez-Zicü'l-Mukannen*” (Birleştirilmiş Astronomi Takvimi) adlı eserler⁴⁸ “*Risâle fî'l-usturlâb*”⁴⁹ ve “*Risâla fî al-Hey'e*” adlı risaleleri yazmıştır.⁵⁰

Esîrüddîn Ebherî'nin ölüm tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda 661/1263 ve 663/1265 gibi farklı tarihler zikredilmektedir.⁵¹ Aynı konu ölüm yeri için de söz konusudur. Kaynaklardan edinilen yaygın kanaate göre Azerbaycan'da Paralysis'de⁵² ölmüş olduğu iddiası savunulabilir.

³⁹ Ramazan Şeşen, *a.g.m.*, s.243

⁴⁰ George Sarton, *Introduction To The History Of Science*, Volume-II/2, Baltimore-1962, s.867; Hüseyin Sarioğlu, “Abharî”, *BEA*, I, s.7; Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016)

⁴¹ Heinrich Suter, *a.g.e.*, s.145; Ali Bakkal, *a.g.m.*, s.46

⁴² Yaşar Bedirhan-Fatih Öztöp, *a.g.m.*, s.129

⁴³ Abdülkuddûs Bingöl, “Ebherî, Esîrüddîn”, *DİA*, X, s.76

⁴⁴ Ali Bakkal, *a.g.m.*, s.46

⁴⁵ Mustakim Arıcı, “VII./XIII. Yüzyıl İslam Düşüncesinde Fahreddin Razi Ekolü”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 26 (2011), s.16; Yavuz Unat, *a.g.m.*, s.507; Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016); İhsan Fazlıoğlu, *a.g.m.*, s.160

⁴⁶ George Sarton, *a.g.e.*, s.867; Yaşar Bedirhan-Fatih Öztöp, *a.g.m.*, s.129; Ali Bakkal, *a.g.m.*, s.46

⁴⁷ Abdülkuddûs Bingöl, “Ebherî, Esîrüddîn”, *DİA*, X, s.76

⁴⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, (Çev: Rüştü Balcı), Cilt-II, İstanbul-2007, s.782

⁴⁹ George Sarton, *a.g.e.*, s.867; Yaşar Bedirhan-Fatih Öztöp, *a.g.m.*, s.129-130

⁵⁰ Hüseyin Sarioğlu, “Abharî”, *BEA*, I, s.7

⁵¹ Ali Bakkal, *a.g.m.*, s.46; Abdülkuddûs Bingöl, “Ebherî, Esîrüddîn”, *DİA*, X, s.76

⁵² Hüseyin Sarioğlu, “Abharî”, *BEA*, I, s.7

3.3. Kudbüddîn Şîrâzî (1236-1311)

Asıl adı Kudbüddîn Mahmud b. Mesud Müslîh el-Şîrâzî olarak bilinmektedir.⁵³ Tabipleri-hekimleriyle bilinen bir aileye mensuptur. Şîraz'da hastanede göz hekimi olarak çalışan babasından ilk eğitimini almıştır. Babası öldükten sonra 14 yaşında onun yerine Şîraz'da hastanedeki hekimlik görevine atanmıştır. 24 yaşında ilmî çalışmalarda yoğunlaşmak için hastanedeki görevinden ayrılmış ve kendini ilme adamıştır. Bu uğurda 1260 yılında Merâğa'ya gitmiş ve ders halkasına katıldığı Nasîrüddîn-i Tûsî'den astronomi ve felsefe eğitimi almıştır. Muhtemelen 1267-1269 yıllarında Nasîrüddîn-i Tûsî ile birlikte Horasan'a geçmiştir. Horasan'da felsefe ve mantık dersleri almıştır. Daha sonra İsfahan'a ve oradan da Bağdat'ta geçmiştir. Bağdat'ta bir süre Nizâmiye Medresesi'nde çalıştıktan sonra 1271 yılında gelmiş olduğu Konya'ya yerleşmiştir.⁵⁴

Kudbüddîn Şîrâzî, Konya'ya yerleştikten sonra Mevlânâ ile tanışmıştır.⁵⁵ Burada Sadreddin Konevî'nin derslerine de katılmış⁵⁶ ve Vezir Muînüddin Süleyman Pervâne'nin takdirine mazhar olmuştur. Vezir Muînüddin Süleyman Pervâne, Kudbüddîn Şîrâzî'yi önce Sivas'a⁵⁷ ve sonra Malatya'ya kadı olarak tayin etmiştir.⁵⁸ Sivas'ta bulunduğu sırada şehrin ilim kurumu olan Gökmedrese'de müderrislik yapmıştır.⁵⁹

Kudbüddîn Şîrâzî'nin kadılığı ve bilim adamlığı görevleri dışında diploması yeteneğinin de olduğuna dair bazı emarelere rastlanmaktadır. 1282'de Moğollar ile Memlukler arasındaki siyasi ilişkilerde aktif bir rol oynamış⁶⁰ ve İlhanlı-Memluk münasebetlerinde elçi olarak görev yapmıştır. Bu vesile ile Kudbüddîn Şîrâzî gitmiş olduğu Mısır'da bir süre kalmıştır.⁶¹ Mısır'daki görevini

⁵³F. Jamil Ragep, "Shîrâzî: Qutb al-Dîn Mahmûd ibn Mas'ûd Musliḥ al-Shîrâzî", *The Biographical Encyclopedia of Astronomers*, Volume-II, in Thomas Hockey: editor, New York-2007, s.1054

⁵⁴ Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrazi", *DİA*, XXVI, s.487; Kudbüddîn Şîrâzî Merâğa'dan ayrılmasının nedeni Şii mezhebine geçmesi hususunda Nasîrüddîn Tûsî'nin kendisine baskı yapması iddiası da yer almaktadır. Bkz. Mahmut Recep Keleş, "Kutbüddin eş-Şîrâzî'nin Anadolu'daki Faaliyetleri ve Sadreddin Konevî ile İlişkisi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül-2014, Yıl 7, Sayı 19, s.331

⁵⁵F. Jamil Ragep, "Shîrâzî", *BEA*, II, s.1054

⁵⁶ Mahmut Recep Keleş, *a.g.m*, s. 336

⁵⁷Kerîmüddin Mahmud-î Aksarayî, *a.g.e*, s.107; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara-1988, s.43

⁵⁸ George Sarton, *a.g.e*, s.1017;F. Jamil Ragep, "Shîrâzî", *BEA*, II, s.1054; Ramazan Şeşen, *a.g.m*,s.244

⁵⁹ E. Wiedemann, "Kutb al-Dîn Shîrâzî", *The Encyclopaedia Of İslam*, Volume-V, Leiden-1986, s.547; Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrazi", *DİA*, XXVI, s.487; Yavuz Unat, *a.g.m*, s.508; Yavuz Unat, "Selçuklularda Astronomi Bilimi", https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016)

⁶⁰F. Jamil Ragep, "Shîrâzî", *BEA*, II, s.1054

⁶¹ Seyyid Hossein Nasr, "Qutb al-İnShîrâzî", *Dictionary Of Scientific Biography*, Volume-XI, Charles Coulston Gillispie: Editor, Newyork-1981, s.248; George Sarton, *a.g.e*, s.1017

tamamladıktan sonra gelmiş olduğu Şam'da bir süre ikamet etmiştir. Daha sonra İran'a dönerek Tebriz'e yerleşmiştir. Son zamanlarını bir mutasavvıf gibi yaşayarak geçirmiş ve 1311 yılında Tebriz'de vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Çerendâb Kabristanı'nda Kâdî Beyzâvî'nin yanına defnedilmiştir.⁶²

Kudbüddîn Şîrâzî, pek çok ilim hakkında bilgi sahibi olduğu için “*Allâme*” olarak anılmıştır Tıp, coğrafya⁶³ ve astronomi gibi birçok alanda eserler kaleme almıştır.⁶⁴ Merâğa matematik-astronomi okulunun bilgi birikiminin Anadolu'ya aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır.⁶⁵ Gökmedrese'de hocalığı sırasında “*Nihâyetü'l-idrâk fî dirâyeti'l-eflâk*” ve “*el-Tuhfetü's-Şehhiyyefi'l-hey'e*” adlı iki tane matematiksel astronomi kitabı yazmıştır.⁶⁶

Merâğa Rasathânesi'nde bilimsel faaliyetler için uygun bir ortamın bulunması astronomi alanında yapılan çalışmaların başarılı olmasına ortam hazırlamıştır. Bu rasathanenin kurucusu olan Nasîrüddîn-i Tûsî, Batlamyus'un gezegen modeli ile çok önemli farklılıklar içeren bir gezegen modeli ortaya koymuştur. Kudbüddîn Şîrâzî, Sivas'ta kadılığı sırasında 680/1281'de tamamladığı astronomiye dair “*Nihâyetü'l-idrâk fî dirâyeti'l-eflâk*” ve “*el-Tuhfetü's-Şehhiyyefi'l-hey'e*” adlı eserlerinde Nasîrüddîn Tûsî'nin yeni gezegen modelini başka gezegenlere de uygulamış, ancak sonuçlardan tam anlamı ile tatmin olmadığı için modelde bazı değişiklikler yapmıştır.⁶⁷ Güneşin hareketini ve gezegenler arasındaki ilişkiyi vurgulayan Kudbüddîn Şîrâzî, Batlamyus'un gezegen modelinden farklı yeni bir gezegen modeli keşfetmiştir.⁶⁸ Çağdaşları Nasîrüddîn Tûsî ve İbn Şatır'dan farklı olarak oluşturduğu bu gezegenler modelinde Merkür hariç bütün gezegenleri kullanmıştır.⁶⁹

Kudbüddîn Şîrâzî, “*Nihâyetü'l-idrâk fî dirâyeti'l-eflâk*” ve “*el-Tuhfetü's-Şehhiyyefi'l-hey'e*” adlı eserinden başka “*Şerh Tezkire Nasiriye*”⁷⁰, Farsça kaleme

⁶² Azmi Şerbetçi, “Kutbüddîn-i Şirazi”, *DİA*, XXVI, s.487

⁶³ Abdullah Kaya, *a.g.m.*, s.231

⁶⁴ Nasîrüddîn Tûsî, *TahrîruUsûli'l-Hendese Ve'l-Hisâb*, (Çev: İhsan Fazlıoğlu), İstanbul-2012, s.30

⁶⁵ İhsan Fazlıoğlu, *a.g.m.*, s.159-160

⁶⁶ E. Wiedemann, “Kutb al-Dîn Shîrâzî”, *Eİ*, V, s.547; Abdullah Kaya, *a.g.m.*, s. 231-232

⁶⁷ Azmi Şerbetçi, “Kutbüddîn-i Şirazi”, *DİA*, XXVI, s.488; Kudbüddîn Şîrâzî, Aristotelesçidir ve bu yüzden muntazam hareket ilkesini İhlal etmeyen bir gezegenler modeli oluşturmaya çalışmıştır. Bu modelinde Tûsî Çifti'ni kullanmış ve ayın hareketlerini açıklamak üzere Tûsî'ninkine benzer bir model önermiştir. “*Nihâyetü'l-idrâk fî dirâyeti'l-eflâk*”ında ay modellerini tartışmış ve “*el-Tuhfetü's-Şehhiyyefi'l-hey'e*” adlı eserinde ise Ay ve diğer gezegenler için önerdiği modelleri vermiştir. Bkz. Yavuz Unat, *a.g.m.*, s.508; Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016)

⁶⁸ Seyyid Hossein Nasr, “Qutb al-înShîrâzî”, *DSB*, XI, s.248

⁶⁹ Kudbüddîn Şîrâzî diğer çağdaşlarından farklı olarak daha çok uzay ile ilgili çalışmıştır. Bkz. George Saliba, *A History of Arabic Astronomy*, New York and London-1994, s.119

⁷⁰ Azmi Şerbetçi, “Kutbüddîn-i Şirazi”, *DİA*, XXVI, s.488

alınan “İhtiyârât-ı Muzafferî”⁷¹, *Kitâbfe’altave ve lâ Telum fi el-Hay’a*, “Şerh Tezkire Nasiriye”, “Hall Müşkilat el-Mecisti”, Nasîrüddîn-i Tûsî’nin astronomi ile ilgili eserinin şerhi olan “Şerh’alâ Tezkireti’n-Nasîriyye” adlı astronomiye dair eserler yazmıştır. Ayrıca “Nihâyetü’l-idrâk fi dirâyeti’l-eflâk”ın özeti niteliğinde “Fi Harekât el-Derece ve el-Nisbebeyn el-Müstevi ve el-Münhhani” adlı eseri yazmıştır.⁷²

3.4. Ahmed Eflâki (d.1286-1291?- ö.1360)

Asıl adı Şemseddin Ahmed el-Eflâkî olarak bilinmektedir.⁷³ Muhtemelen 1286-1291 yılları arasında doğmuştur. Babasının Altın Orda Devleti’nin başşehri Saray’da öldüğünde kendisine büyük bir servetle birlikte kitaplar bıraktığına bakılarak kültürlü bir aileden geldiği söylenebilir.⁷⁴ Ahmed Eflâkî’nin nesebi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak Bazı kaynaklarda Ahmed Eflâkî’nin İran asıllı olduğuna ve Konya’ya gelerek Mevlana’nın oğlu Ulu Arif Çelebi’ye intisap ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır.⁷⁵

Ahmed Eflâkî, tahsilinin bir kısmını doğduğu ülkede tamamladıktan sonra devrin kültür merkezlerinden biri olan Konya’ya gelmiştir. Yurdunu terk ederek geldiği Konya’da eğitimine devam etmiştir. Astronomi dersi almış, yıldızlar ilminde (*felekîyât*) büyük bir şöhret kazanmış ve gözleme uğraşmıştır. Bu yüzden kendisine “Eflâkî” nisbesi verilmiştir. *Eflâkî* nisbesini kullanması ve eserindeki bir kayıttan edinilen bilgiye bakılarak Ahmed Eflâkî’nin astronomi (İlm-i Felek) ve attarlıkla uğraştığı ifade edilebilir.

716/1291’de Mevlana’nın oğlu Ulu Arif Çelebi’nin (719/1319) baba ve dedelerine dair bir eser yazmasını talep etmesi üzerine Ahmed Eflâkî büyük bir çaba içerisinde girmiştir.⁷⁶ Bu talep üzerine çalışmalarını devam ettiren Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü’l-Arifin*’in⁷⁷ ilk şekli olan “*Menâkıbü’l-ârifin*” ve “*merâtibü’l-kâşifin*” adlı eserini yazmıştır. Ulu Arif Çelebi’nin ölümünden sonra

⁷¹ Ünlü filozof Kudbüddîn Şîrâzî konu ile ilgili “İhtiyârât-ı Muzafferî” adlı astronomi-astroloji alanında önemli bir eseri kaleme almış ve bu eseri Kastamonu’daki Çobanoğlu Beyliği hükümdarı Muzafferüddîn Yavlak Arslan’a ithaf etmiştir. Bkz. İhsan Fazlıoğlu, *a.g.m.*, s.158-159; Tülay Metin, *a.g.m.*, s.248; Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016)

⁷² Yavuz Unat, *a.g.m.*, s.509

⁷³ Ahmet Eflâkî, *a.g.e.*, I, s.9

⁷⁴ Tahsin Yazıcı, “Ahmed Eflaki”, *DİA*, Cilt-II, İstanbul-1989, s.62

⁷⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Menâkıb-Nameler*, Ankara-1997, s.48

⁷⁶ Birçok gezi yapmış olan Ahmed Eflâkî, Moğol hükümdarlarından Keygatu ile birlikte Konya’ya gelmiş (690/1291), Sultan Veled’i ziyaret etmiş ve daha sonra Ulu Arif Çelebi’ye intisap ettiği için de “Ârifî” diye anılmıştır. Bkz. Ahmet Eflâkî, *a.g.e.*, I, s.9-10; Tahsin Yazıcı, “Ahmed Eflaki”, *DİA*, II, s.62

⁷⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s.48

“*Menâkıbü'l-ârifîn*” adı ile genişletmekle meşgul olmuştur.⁷⁸ *Menâkıbu'l-Ârifîn* (*Ariflerin Menkıbeleri*) adlı bu eserini 718/1318 yılında bitirmeye muvaffak olmuştur.

Ahmed Eflâkî, 1360'da Konya'da hayatını kaybetmiş ve Mevlana türbe civarında bulunan bir yerde gömülmüştür.⁷⁹

3.5. Zahîruddin Muhammed el- Gaznevî (d.?-ö.?)

Asıl adı Zahîruddin Muhammed el- Gaznevî olarak bilinmektedir. Hayatı hakkında çok az bilgiler bulunmamaktadır. Ancak astronomi alanında çalışmalar yaptıği ve bu konuda bir kitap yazdığı bilinmektedir.

El-Gaznevî, “*Kifâyet el-talim fi sînâat el-tencim*” adlı astronomi konusunda yazmıştır. Daha sonra Farsça olarak yazdığı “*Cihan-Dâniş*” adlı kaynakta bu eseri özetle yeniden dile getirmiştir. Eser; evrenin tasavvuru, astronomi kavramları, gökteki varlıklar ve yer olmak üzere belli kısımlara ayrılmaktadır.⁸⁰

3.6. Zeyn el-Müneccim İbn Süleyman el-Konevî(d.?-ö.?)

Asıl adı Konyalı Zeyn el-Müneccim İbn Süleyman el-Konevî olarak bilinmektedir.⁸¹ Selçuklular Dönemi'nde yaşamış, astronomi alanında çalışmış⁸² ve “*Konyalı*” nisbesi ile anılmıştır. Bu vesile ile Konya'da doğduğu savunulabilir.

Selçuklu saraylarında pek çok müneccimin istihdam edildiği kaydedilmektedir.⁸³ Muhtemelen Konyalı Zeyn el-Müneccim İbn Süleyman el-Konevî de Selçuklu sarayında görevlendirilen müneccimlerden biri olabilir.

El-Konevî, 773/1370-1371 tarihinde Sivas'ta kaleme aldığı kadim Türk astrolojisini konu edinen “*Ahkâm-ı Sâl-i Türkân*” isimli bir eser yazmıştır.⁸⁴ Bueseri Osman Turan “*Nuruosmaniye Kronolojisi*” olarak yayımlamıştır. Türk astrolojisi üzerine yazılan bu önemli eser aynı zamanda 12 Hayvanlı Türk

⁷⁸ Tahsin Yazıcı, “Ahmed Eflaki”, *DİA*, II, s.62

⁷⁹ Ahmet Eflâkî, *a.g.e*, I, s.10

⁸⁰ Beyhâkî, *Tetimmetü Sivan el-Hikme*, Nşr Kurd Ali, Dımaşk-1946, s.151; Efe Yeşildurak, “Sultan Sencer Devri Selçuklularda İlmî Hayat”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt-XVIII, Şubat-2015, s.445; Efe Yeşildurak, Efe, *Sultan Sencer Devri (1098-1157) Selçuklularda İlmî ve Fikrî Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya-2015, s.65

⁸¹ Yavuz Unat, *a.g.m*, s.507

⁸² Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016)

⁸³ Yavuz Unat, *a.g.m*, s.507

⁸⁴ Tülay Metin, *a.g.m*, s.248; Yavuz Unat, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi, (25.09.2016)

Takvimi'ne ait bir ahkâmı da içermektedir.⁸⁵ Anadolu Türk Tarihi'nde astroloji ile ilgili çok fazla eser bulunmaması açısından bu kaynağın önemli olduğu söylenebilir. Diğer yönü ile bakıldığında “*Ahkâm-ı Sâl-i Türkân*” adlı eser Eratnaoğulları ve dönemin Orta Anadolu'su ile ilgili bilgiler içerdiği için dikkat çeken bir özelliğe sahip olmalıdır.⁸⁶

Bilim tarihçisi David A. King, el-Konevi'nin Sivas'ta yaşadığını ve eski dönemlere ait takvimsel ve astronomik bilgiler içeren bazı eserlerin kendisi tarafından kopya edildiğini ifade etmiştir.⁸⁷

SONUÇ

Mevcut makalemizden de anlaşıldığı üzere Türkiye Selçukluları, astronomi-astroloji bilimlerine önem vermiş ve bu alanda çalışmalar yürüten bilim adamlarını medreselerde; müneccimleri sarayda istihdam etmişlerdir. Hükümdarların askeri-stratejik sebepler ve geleceği ön görmek ile ilgili olan meraklarından dolayı sarayda müneccimlere yer verildiğine şahit olmaktayız. Sarayda istihdam edilen müneccimlerden bazıları yalnızca astroloji ile uğraşırken bazıları astronomi ilmi ile uğraştıkları kadar astroloji ile de meşgul olmuşlardır. Anadolu'da istihdam edilen ve astronomi ile ilgilenen bilginlerin hayatları ile ilgili çok fazla bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. İsmi bilindiği halde yürüttükleri çalışmalar hakkında en azından gereği kadar bilgi bulunmayan bazı bilginlere rastlanmıştır. Bu durumun sebebi Anadolu'nun kıtalar arası geçiş noktası olmasından da kaynaklanmış olduğu savunulabilir. Anadolu'nun geçiş noktası olmasından dolayı maruz kaldığı istilalar, zaman aşımı, istilacı toplumların kültürel faaliyetlerin kıymetini kavramamış olması vb. sebeplerden dolayı Anadolu'nun kültürel mirasına katkı sağlayan bilginlerin yaşamları hakkında günümüze bilgiler ulaşmamıştır.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde faaliyet gösteren bilginler astronomi alanında kendilerinden önce devam edegelen İlkçağ ve Arap-İslam devletlerinin astronomi anlayışından farklı bir bakış açısı geliştirmemişlerdir. Batlamyus tarafından ileri sürülen “*yer merkezli sistemini*” kabul etmişlerdir. Muhtemelen bu durum Anadolu'nun içinde bulunduğu teknik yetersizlikten kaynaklanmış olabilir. İlkçağ, Arap-İslam devletleri ve Büyük Selçuklular dönemlerinde astronomi gözlemleri yapmak için icat edilen teknik aletlere Türkiye Selçuklular Dönemi'nde çok fazla rastlanmamaktadır. Bu tablo bir takım sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu vecihle yola çıkarak Türkiye Selçukluları Dönemi'nde yaşayan bilginlerin kuramsal ve gözlemsel astronomi ile ilgilenmekten ziyade daha çok tadrîs ve nücûm (astroloji) amaçlı olarak astronomi bilimine eğilim

⁸⁵ Yavuz Unat, *a.g.m.*, s.507,509

⁸⁶ Abdullah Kaya, *a.g.m.*, s. 237; Tülay Metin, *a.g.m.*, s.248

⁸⁷ David A. King, *In Synchrony With The Heavens: Studies In Astronomical Timekeeping And Instrumentation In Medieval Islamic Civilization*, Volume-I, Leiden-Boston-2004, s.439

göstermeleri bu alanda bilgi birikiminin artmasının ve bu bilimin gelişiminin yavaşlamasına yol açtığı savunulabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflâkî (1986-1987), *Menakıbu'l Arifin (Ariflerin Menkıbeleri)*, (Çev: Tahsin Yazıcı), Cilt-I/II, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Arıcı, Mustakim (2001), “VII./XIII. Yüzyıl İslam Düşüncesinde Fahreddin Razi Ekolü”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 26, s.1-37.
- Bakkal, Ali (2011), “Selçuklularda Astronomi”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu: Selçuklularda Bilim ve Düşünce-Bildiriler*, Cilt-III, 19-21 Ekim, Konya, s.29-42.
- Başkomutan Simbat Vekayinamesi (951-1334) (1946), Türkçeye çev.:Hrant D. Andreevyan, TTK Basılmamış Nüsha, İstanbul.
- Bayram, Mikail (2001), “Türkiye Selçuklular Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğinin Doğuşuna Etkisi *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Sayı:10, s.1-11.
- _____, (2009) , *Danişmed Oğulları Devleti 'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Kömen Yayınları, Konya.
- Bedirhan, Yaşar-Öztop, Fatih (2015), “XI ve XIII. Yüzyılda Kafkasya ile Anadolu Arasında Kurulan Kültür Köprüsü ve Bunun Mimarları”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırma Dergisi*, Yıl:2, Sayı-2, Mart, s.129-130.
- Beyhâkî (1946), *Tetimmatü Sıvan el-Hikme*, Nşr Kurd Ali, Dımaşk.
- Bingöl, Abdülkuddûs (1994), “Ebherî, Esîrüddin”, *DİA*, Cilt-X, Diyanet Yayınları, İstanbul, s.75-76.
- Duda, Herbert W. (1997), “İbn Bibi” *The Encyclopaedia Of İslam (EI)*, Volume-IV, Leiden, s.737-738.
- Fazlıoğlu, İhsan (2001), “Selçuklular Dönemi'nde Anadolu'da Felsefe ve Bilim (Bir Giriş)”, *Cogito*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı-29, s.152-167.
- İbn Bibi (1996), *El Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçukname)*, (Çev: Mürsel Öztürk), Cilt-I, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İbnü'l Esir (1987), *El-Kamil Fi't Tarih*, (Çev: Abdülkerim Özeydin), Cilt-X, Bahar Yayınları, İstanbul
- İzgi, Cevat (1998), “Hubeyş et-Tiflîsî”, *DİA*, Cilt-XVIII, Diyanet Yayınları, İstanbul, s.268-270.
- Kâhya, Esin (2004), “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemindeki Bilimsel Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALD)*, Cilt II, Sayı 4, s.73-80.

- _____. (2002), “Türkiye Selçuklularında Bilimsel Çalışmalar” *Türkler Ansiklopedisi (TA)*, Cilt-XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.820-850.
- Kâtip Çelebi (2007), *Keşfü’z-Zunûn*, (Çev: Rüştü Balcı), Cilt-II, Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Abdullah (2008), “Selçuklular Dönemi’nde Sivas’ta İlmi Hayat ve İlim Adamları”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt-I, Sayı: 2, s.212-242.
- Keleş, Mahmut Recep (2014), “Kutbüddin eş-Şirâzî’nin Anadolu’daki Faaliyetleri ve Sadreddin Konevî ile İlişkisi”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül, Yıl 7, Sayı 19, s.329-345.
- Kerîmüddin Mahmud-Î Aksarayî (2000), *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara.
- King, David A. (2004), *In Synchrony With The Heavens: Studies In Astronomical Time keeping And Instrumentation In Medieval İslamic Civilization*, Volume-I, Leiden-Boston.
- _____. (2001), “Memluk Astronomisi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (Çeviren: Ayşe Dudu Kuşçu), Sayı: 29, s.421-460.
- Metin, Tülay (2014), “Selçuklular Zamanında Müneccimliğe Dair Bazı Tespitler” *Journal History Studies*, Volume-6, Issue:3, April, s.239-252.
- Nasîrüddin Tûsî (2012), *TahrîruUsûli’l-Hendese Ve’l-Hisâb*, (Çev: İhsan Fazlıoğlu), Türkiye El Yazmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Nasr, Seyyid Hossein (1981), “Qutb al-în Shîrâzî”, *Dictionary Of Scientific Biography (DSB)*, Volume-XI, Charles Coulston Gillispie: Editor, New York University Press, Newyork, s.247-253.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1997), *Menâkıb-Nameler*, TTK Yayınları, Ankara.
- Özaydın, Abdülkerim (2002), “İbn Bibî”, *DİA*, Cilt-XXV, Diyanet Yayınları, İstanbul, s.379-382.
- Ragep, F. Jamil (2007), “Shîrâzî: Qutb al-Dîn Maḥmûd ibn Mas’ûd Musliḥ al-Shîrâzî”, *The Biographical Encyclopedia of Astronomers (BEA)*, Volume-II, in Thomas Hockey: editor, New York, s.1054.
- Saliba, George (1994), *A History of Arabic Astronomy*, New York University Press, New York and London.
- Sarioğlu, Hüseyin (2007), “Abharî: Athîr al-Dîn al-Mufaḍḍal ibn Umar ibn al-Mufaḍḍal al Samarqandî al-Abharî”, *The Biographical Encyclopedia of*

- Astronomers (BEA)*, Volume-I, in Thomas Hockey: editor, Springer Press, New York.
- Sarton, George (1962), *Introduction To The History Of Science*, Volume-II/2, Indiana University Press, Baltimore.
- Suter, Heinrich (1900), *Die Mathematiker und Astronomen Der Araber*, Leipzig.
- Şerbetçi, Azmi (2002), “Kutbüddîn-i Şirazi”, *DİA*, Cilt-XXVI, Diyanet Yayınları, İstanbul, s.487-488.
- Şeşen, Ramazan (2004), “Selçuklular Dönemi’nde İlme Genel Bir Bakış”, *III. Uluslar arası Mevlana Kongresi-Bildiriler*, 5-6 Mayıs 2003, Konya, s.233-244.
- _____, (1400/1980), *Nevâdirü’l-Mahtûâtî’l-‘Arabiyye*, Cilt-II, Beyrut.
- Turan, Osman (1971), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Kitapevi, İstanbul.
- _____, (1988), *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara.
- Unat, Yavuz (2010), “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, *Birinci Uluslararası Selçuklu Sempozyumu: Selçuklu Tarihi Bilim e Düşünce (Bildiriler)*, 27-30 Eylül, Kayseri, s.501-516.
- _____, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”
https://www.academia.edu/7453585/Selçuklularda_Astronomi_Bilimi,
(25.09.2016)
- Urfalı Mateos (2000), *Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), TTK Yayınları, Ankara.
- Wiedemann, E. (1986), “Kutb al-Dîn Shîrâzi”, *The Encyclopaedia Of İslam (EI)*, Volume-V, Leiden, s.546-548.
- Yazıcı, Tahsin (1989), “Ahmed Eflaki”, *DİA*, Cilt-II, Diyanet Yayınları, İstanbul, s.62.
- Yeşildurak, Efe (2015), “Sultan Sencer Devri Selçuklularda İlmi Hayat”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt-XVIII, Şubat, s.441-452.
- _____, (2015), *Sultan Sencer Devri (1098-1157) Selçuklularda İlmî ve Fikrî Hayat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

